

EEN WIJSGERIGE LEGO-GOOCHELKIST: FILOSOFEREN MET KINDEREN

Op 28 en 29 september 1995 volgde Ed de Jonge voor VIC de tweedaagse cursus *Filosoferen met kinderen* die door Erna Bod en Theo Lips van het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum in het luxueuze Buitencentrum Ruighenrode te Lochem verzorgd werd. De cursus was bedoeld voor docenten en leidinggevendenden aan PABO's die invoering van een module "Filosoferen met kinderen" overwegen. De redactie bedankt het APS hartelijk voor de mogelijkheid om aan deze cursus deel te nemen en voor het gastvrije onthaal dat Ed de Jonge hier mocht ontvangen. Tijdens de cursus werd tevens lesmateriaal gepresenteerd dat Bod en Lips voor PABO's hebben ontwikkeld: de modulekoffer *Filosoferen met kinderen*. Hieronder volgt een korte beschrijving van de inspirerende bijeenkomst en van het lesmateriaal. Over het viertafelexperiment, de belevingswereld van kleuters, paarse ogen, kinderverhalen en de rijke inhoud van de houten modulekoffer.

Door Ed de Jonge

De cursus *Filosoferen met kinderen*

Het was voor mij een leerzame en stimulerende bijeenkomst was. Leerzaam omdat mij nooit helemaal duidelijk is geworden waar het in filosoferen met kinderen nu eigenlijk om te doen is. Misschien ben ik in te sterke mate didactisch misvormd, maar ik vraag mij hierbij altijd af: wat zijn nu precies de leerdoelen? Niet dat die niet worden geformuleerd. Maar vaak blijven ze erg algemeen; ze worden zelden geconcretiseerd. Tegelijk ben ik toch wel flexibel genoeg om de vraag te stellen of dat erg is en of er altijd wel verantwoordbare doelstellingen geformuleerd moeten (kunnen) worden, wil er van goed en zinvol onderwijs sprake zijn.

En stimulerend omdat ik altijd vol verwondering over en ook bewondering voor de ongelooflijke creativiteit ben waarmee in filosoferen met kinderen vragen worden gesteld en materiaal wordt ontwikkeld. Het is voor mij dan haast onmogelijk om niet enthousiast voor filosoferen met kinderen te raken. Dat mijn oudste dochter inmiddels 4 jaar is, zal er ongetwijfeld niet vreemd aan zijn.

De cursus bestond, naast pauzes waarin de inwendige mens op kostelijke wijze kon worden versterkt, voornamelijk uit opdrachten en verder uit korte inleidingen en toelichtingen. Alle deelnemers kregen een schrift dat als logboek kon fungeren.

's Ochtends werd filosoferen met kinderen eerst kort ingeleid. De eerste opdracht, die tevens als een vorm van kennismaking fungeerde, was het beantwoorden van de vraag: Wat kom ik hier halen? En wat kom ik hier brengen? Deze vragen werden in tweetallen besproken, waarna ieder het verhaal van de ander voor de hele groep presenteerde.

De tweede opdracht was het voeren van een filosofisch gesprek zonder gespreksleider over de vraag: Kun je denken wat je wilt? Na dit gesprek kwamen de volgende vragen aan de orde: Heeft de dialoog een (voorlopig) antwoord opgeleverd? Was het gesprek filosofisch, en waarom (niet)? Wat ervaar je aan je eigen inbreng? Wat ervaar je aan de inbreng van anderen? Opvallend hierbij vond ik dat de overige deelnemers het analyseren van de vraag zelf en het verhelderen van de gebruikte begrippen niet als filosoferen beschouwden.

Het viertafelexperiment

Berrie Heesen trad 's middags op als gastdocent. Hij vertelde voornamelijk over de historische achtergronden en de recente ontwikkelingen van filosoferen met kinderen. In

steekwoorden: Lipman, de samenwerking tussen het Centrum voor Kinderfilosofie en de SLO, de lijst van Curtis, kritiek op ontwikkelingspsychologie van Piaget, plaats op internet, een internationale zomerschool, mogelijkheid tot doctoraal en promotie in kinderfilosofie in Engeland, relevante boeken en tijdschriften, filosoferen met allochtone kinderen.

Heesen benadrukte dat het belangrijk is om te weten wat filosoferen is voordat je met filosoferen met kinderen kunt beginnen. Verder wees hij erop dat iedereen het belangrijk vindt dat kinderen zelfstandig moeten leren denken, maar dat eigenlijk niemand weet hoe dat zou moeten en of dat wel gebeurt.

Berrie sloot af met het viertafelexperiment. Iedere deelnemer krijgt een object en pakt zo mogelijk een foto van zichzelf. Vervolgens luidt de opdracht om alle objecten en foto's neer te leggen op een van de tafels met daarop de bordjes: is wel/niet echt en/maar lijkt wel/niet echt. Na het uitvoeren van de opdracht worden enkele deelnemers gevraagd naar de redenen voor hun keuze. De vragen na het experiment luiden: Wat heb je bij deze oefening ervaren? Wat zou je kinderen hiermee kunnen leren? Mij werd door deze opdracht pas voor het eerst duidelijk hoe je ontologie, hoe je het probleem van het onderscheid echt/onecht, vanuit alledaagse begrippen en intuïties kunt introduceren.

Naar aanleiding van deze opdracht ontstond in de groep een discussie die zeer geanimeerd was maar waarin toch vooral langs elkaar heen werd gepraat. De reden hiervan was dat verschillende aspecten werden benadrukt: ontologische criteria versus kennistheoretische problemen. Het verbaasde mij dat de docenten niet ingrepen. Derhalve vroeg ik of er niet beter twee tweetafelexperimenten van konden worden gemaakt, zodat kennistheoretische en ontologische aspecten duidelijk van elkaar gescheiden zouden blijven. Dit bleek echter niet te werken: mensen zeggen dan sneller dat een object nergens thuishoort, terwijl nu mensen over het algemeen vrij snel besluiten om iets ergens neer te leggen.

De modulekoffer *Filosoferen met kinderen*

Voor de avond was de presentatie van de modulekoffer gereserveerd. De modulekoffer werd uitdrukkelijk gepresenteerd als een koffer die qua vormgeving goed en qua inhoud wel goed bruikbaar maar nog niet af is. Het kostte me enige tijd om de veelheid in de koffer te overzien. Jostein Gaarder introduceert Democritus in *De wereld van*

Sofie met de vraag: Waarom is lego het meest geniale speelgoed ter wereld? Toen mijn dochter een blauwe plek op haar bil had omdat ze op een duplo-steentje was gevallen, dacht ik trouwens anders over de vooronderstelling die in deze vraag besloten ligt. Maar goed, het antwoord ligt voor de hand: je kunt er van alles van maken, lego biedt legio mogelijkheden. Eenzelfde gedachtengang moet aan de modulekoffer ten grondslag liggen: niet een kant en klaar module, maar de bouwstenen om zelf naar eigen inzichten de module te kunnen ontwikkelen. En deze bouwstenen zijn verzameld in een stevige houten koffer met diverse laadjes, wat bij mij associaties met een goochelkist oproept. De basis voor de modulekoffer wordt gevormd door de SLO-map *Filosoferen op de basisschool*. Deze map bevindt zich echter niet in de koffer, wel is er ruimte voor vrijgehouden. In het onderstaande zal ik de diverse bouwstenen kort typen.

Modulekoffer filosoferen met kinderen. Dit moduleboekje bevat een beschrijving plus verantwoording van de opzet, de inhoud en de functie van de koffer.

Het concept achter filosoferen met kinderen. In een drietal artikelen beschrijft Erna Bod wat de titel belooft.

Filosofie en filosoferen. Dit boekje betreft de relatie tussen filosofie en het filosoferen op de basisschool.

Het filosofische in een gesprek. Het betreft een bundeling van een aantal korte fragmenten om het filosofische in een gesprek herkenbaar te maken.

Filosoferen met kleuters. Een scriptie van Nicole van Ginneken.

Twee videobanden plus kijkwijzer. De banden bevatten fragmenten van filosofische gesprekken met kinderen.

Bloemlezing kinderliteratuur. Fragmenten uit kinderliteratuur, ingedeeld volgens de zes filosofische themagebieden. Studenten kunnen hierbij zelf onderzoeken hoe zulke fragmenten de start kunnen vormen voor een filosofisch gesprek.

Infokaart SLO-map Filosoferen op de basisschool. Een geplastificeerde kaart die informeert over de inhoud, de makers en de bestelwijze van de map.

Leeswijzer. Een geplastificeerde kaart die een overzicht geeft van relevante literatuur.

Folder Centrum voor Kinderfilosofie. Korte informatie over de ideeën en activiteiten van dit centrum.

Zelf filosoferen - middel tot onderzoek. Het betreft 28 opdrachtkaarten plus enig werkmateriaal waarmee Pabostudenten zelf kunnen filosoferen en aldus de waarde ervan voor henzelf kunnen ontdekken: wat levert filosoferen op? welke thema's zijn belangrijk? hoe kun je zo'n gesprek opstarten? hoe kan zo'n gesprek verlopen?

Filosofie-spelen. Vier spelen, waaronder het viertafelspel, waarin het zelf filosoferen (door de leerlingen) centraal staat. De spelen zijn zodanig vormgegeven dat de deelnemers actief betrokken raken bij een proces van gezamenlijk nadenken over filosofische vragen.

"Volwassenen filosoferen... kinderen ook." Verhalen plus opdrachtkaarten. De opdrachten moeten eerst door Pabostudenten zelf worden uitgevoerd. Vervolgens kunnen zij met kinderen worden geoefend. Aldus ontdekken de studenten zelf de overeenkomsten en verschillen in filosoferen tussen kinderen en volwassenen.

Reflecteren op filosoferen. Het betreft 18 opdrachtkaarten bij de SLO-map met als doel studenten te helpen om deze map te verkennen en zich daarbij te bezinnen op vragen als: hoe zou jij dat aanpakken?

Voorbeeldmodule. Een volledig uitgewerkt voorbeeld van hoe het materiaal uit de koffer kan worden gebruikt om een

module te ontwikkelen. De voorbeeldmodule bestaat uit drie afzonderlijk gebundelde delen: een reader, een studenten- en een docentenhandleiding. De voorbeeldmodule is in samenwerking met de Hogeschool Zeeland ontwikkeld.

Ten slotte de prijs. Dat is even slikken. Het geheel kost 1500 gulden! De gezamenlijke materialen kunnen ook zonder de koffer worden aangeschaft, maar dan kost het nog altijd 1250 gulden. Het zal duidelijk zijn dat het materiaal voor instellingen is ontwikkeld. De aanschaf van deze koffer door particulieren moet dan ook op financiële gronden worden ontraden.

Het is gelukkig mogelijk om enkele onderdelen, waaronder de voorbeeldmodule, apart te bestellen. Reader (bundeling van reeds voorhanden materiaal), studenten- en docentenhandleiding zijn voorbeeldig vormgegeven, kosten elk 25 gulden en kunnen uitsluitend schriftelijk worden besteld bij het APS, afdeling VODA, Postbus 85475, 3508 AL Utrecht. En de scriptie van Nicole van Ginneken, inclusief kleurencopieën van kindertekeningen, kan bij haarzelf worden besteld (Wijngaardstraat 9, 4611 SR Bergen op Zoom).

De dood van de robot

De volgende ochtend werd begonnen met de opdracht om het wellicht reeds door het SLO-materiaal bekende videofragment "De dood van de robot" te bekijken. Hierin wordt het onderscheid tussen levende wezens en machines geproblematiseerd. In een experiment wordt een man gevraagd een machine met kenmerken van een levend wezen te vernietigen. Dit valt hem zwaarder dan hijzelf had verwacht. Naar aanleiding hiervan werd een gesprek gevoerd, nu met een gespreksleider, met als startvraag: verplaats jezelf in de rol van de man; wat zou jij hebben gedaan? Mijn inbreng bestond uit een gedachtenexperiment: je zou ook een robot kunnen ontwerpen met het gedrag van een roofdier, zodat je gedwongen zou zijn om jezelf op leven en dood te verdedigen.

's Middags vertelde Nicole van Ginneken op zeer aanstekelijke wijze iets over filosoferen met kleuters. Zij is niet zo lang geleden afgestudeerd aan de Pabo op dit onderwerp. Ze begint doorgaans met concreet materiaal. Bijvoorbeeld het voorlezen van een verhaal, het tonen van een prent, of een gebeurtenis zoals onweer. Bijna elk onderwerp is geschikt. Belangrijk is wel dat het aansluit bij de beleefingswereld van de kleuters. Dit duurt ongeveer 15 minuten. Vervolgens zet zij de jongsten aan het tekenen, naar aanleiding van het materiaal. Met de oudsten praat zij dan in een kleinere groep verder.

Wat hierbij gebeurt, is dat vooronderstellingen worden onderzocht. Het analytische denken kun je bij kleuters slechts heel voorzichtig, impliciet en speels bevorderen. In speculatief denken zijn ze juist heel goed. Dat vinden ze ook het leukste.

Een concreet voorbeeld is de kleur van ogen: welke kleur ogen heb jij? zijn er ook andere kleuren ogen mogelijk? welke? en paars? hoe zouden we het vinden als iemand paarse ogen zou hebben? en wat als iedereen paarse ogen had en slechts een persoon blauwe?

Op mijn vraag waar al die creativiteit bij per slot van rekening niet-filosofisch geschoolde docenten om telkens weer nieuwe vragen te stellen vandaan komt, benadrukte ze dat openheid en verwondering het belangrijkste zijn.

Verder moet je veel luisteren naar kinderen. Ook het lezen van kinderverhalen is een goede stimulans.

Verborgene agenda

Vervolgens keken we naar een videofragment van filosoferen met kinderen. In een nagesprek werd duidelijk dat de gespreksleider in feite een verborgen agenda had. Hij wist reeds waar hij naar toe wilde. Derhalve was het dus niet echt een filosofisch gesprek.

De cursus werd afgesloten met een mengeling van ontspannings- en meditatie-oefening. Na het sluiten van de ogen en het ontspannen door middel van bekende technieken, werd gevraagd je voor te stellen wat je over enkele jaren van wat je hier had meegemaakt en geleerd zou hebben gerealiseerd.

Ik besef dat het een cliché is, maar ik kan niet anders zeggen dan dat ik geïnspireerd en enthousiast huiswaarts keerde. Dat ik niet-filosofen nodig heb om (weer) geestdriftig voor de wijsbegeerte te worden, zette me aan het denken.